

(матеріали круглого столу) / Я. Дашкевич // Український історичний журнал. – 1990. – № 12. – С. 20–22.

9. Дашкевич Я. Україна на межі між сходом і заходом (XIV–XVIII ст.) / Я. Дашкевич // Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 28–44.

10. Дешевенко Л. Ідеологічні уявлення та соціальні прагнення учасників збройних повстань на півночі Гетьманщини у XVIII ст. / Л. Дешевенко // Сумська старовина. – 2004. – № XIII–XIV. – С. 158–164.

11. Історія України: Навч. посіб. / В. Гусев, Ю. Калінцев, С. Кульчицький. – К.: Вища школа, 2003. – 431 с.

12. Калакура Я. Українська історіографія / Я. Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.

13. Котляр М. Русь на Дунаї / М. Котляр // Український історичний журнал. – 1965. – № 9. – С. 18–22.

14. Котляр М. Хто такі бродники? (До проблеми виникнення українського козацтва) // Український історичний журнал. – 1969. – № 5. – С. 95–101.

15. Кремінь В., Ткаченко В. Шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації / В. Кремінь, В. Ткаченко. – К.: Видавничий центр «ДруК», 1999. – 446 с.

16. Леп'яво С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні / С. Леп'яво. – Чернівці: Сіверська земля, 1996. – 288 с.

17. Мицик Ю. Царичанка козацька / Ю. Мицик. – К.: Генеза, 2004. – 88 с.

18. Мюллер Й-Й. Історична дисертація про козаків / Й-Й. Мюллер // Всесвіт. – 1988. – № 6. – С. 132.

19. Сергійчук В. Походи українського козацтва в Європу в XVI – першій половині XVII століття / В. Сергійчук // Запорізьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості. Матеріали міжнародної конференції. – К., 1997. – С. 154–163.

20. Сергійчук В. Іменем війська Запорозького: Українське козацтво в міжнародних відносинах XVI – середини XVII століття / В. Сергійчук. – К.: Україна, 1991. – 253 с.

21. Скальковський А. Історія нової Січі або останнього коша Запорозького / А. Скальковський. – Дніпропетровськ: Січ, 1994. – 678 с.

22. Смолій В., Гуржій О. Становлення української феодальної державності / В. Смолій, О. Гуржій // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 16–20.

23. Сокирко О. Військова політика Івана Мазепи кінця XVII ст. / О. Сокирко // Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. Історія. – 2004. – № 71–72. – С. 103–108.

24. Терлюк І., Флис І. Політико-правова доктрина козацького державотворення: нарис історії української державної ідеї / І. Терлюк, І. Флис. – Львів: Вид-во Тараса Сороки, 2008. – 300 с.

25. Українське козацтво. Мала енциклопедія. – К.: Генеза – Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – 193 с.

26. Щербак В. Антифеодальні рухи на Україні напередодні Визвольної війни 1648–1654 рр. / В. Щербак. – К.: Наукова думка, 1989. – 127 с.

27. Щербак В. До витоків українського козацтва / В. Щербак // Українська козацька держава: витoki та шляхи історичного розвитку. Матеріали IV Всеукраїнських історичних читань. – К.–Черкаси, 1994. – С. 61–66.

28. Яковенко Н. Перші сто літ козаччини / Н. Яковенко // Генеза. – 1994. – № 2. – С. 108–119.

Лебедева Ю.А. Вопрос возникновения казачества в современной украинской историографии

В статье сделана попытка историографического анализа происхождения казацкого слоя современными историками. Доказано, что казачество было главным феноменом истории Украины в XVI–XVIII ст., которое воплотило в себе лучшие этнические черты украинской нации. Именно казацкий слой выступил защитником украинской земли от внешних

врагов, оказывал сопротивление социальному и национально-религиозному угнетению. Обосновано, что зарождение украинского казачества было обусловлено естественным стремлением к свободе, усилением социального и национально-религиозного гнета, необходимостью обороны своей земли от татарских набегов. Аргументировано, что необходимым условием развития казацкого сословия было наличие свободных территорий на юго-пограничных землях Украины.

Ключевые слова: казак, Запорожская Сечь, казачество, термин, феномен.

Lebedeva Yu.O. Question of the origin of the Cossacks in modern Ukrainian historiography

It is attempted to make the historiography analyse of the origin of the Cossacks layer by modern historians in the article. It is proved that Cossacks was the main phenomenon of the Ukrainian history in the XVI–XVIII centuries which embodied the best ethnical features of the Ukrainian nation. The Cossack estate by itself set out to defend the Ukrainian land against outer enemies and resisted national and religious oppression actively. It is grounded that formation of the Ukrainian Cossacks was caused by the innate desire for freedom, strengthening of social, national and religious oppression and need to guard borders from Tatars' forays. There are given reasons that the available free lands on the southern Ukrainian frontiers were the necessary premise for the growth of the Cossack estate.

Key words: Cossack, Zaporizhska Sich, Cossacks, term, phenomenon.

01.03.2015 p.

УДК 94(477):(093.2):726:27-523-41 «16/17»

Ю.А. Мицик

УНІВЕРСАЛИ ГЕТЬМАНІВ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ГЛУХОВА Й ГЛУХІВЩИНИ XVII–XVIII СТ.

У статті розглянуто весь комплекс гетьманських універсалів (до І. Скоропадського і частково листів (Б. Хмельницького), проаналізовано звістки в них про Глухів і Глухівщину, визначено основні сюжети. Відзначено, що про Глухів майже не згадується в універсалах і лише з часів І. Брюховецького їхня кількість швидко зростає, що було очевидно викликано переселенням людної з Правобережжя на Лівобережжя в часи Руїни.

Ключові слова: Глухів, гетьманські листи, маєтності.

Для розгляду цього питання нами були залучені академічні публікації універсалів гетьманів України від Богдана Хмельницького до Івана Скоропадського, а також листи Богдана Хмельницького [1]. В універсалах останнього, а також Івана Виговського, Юрія Хмельницького і Павла Тетері майже не знаходимо згадок про Глухів, що може свідчити про відносно незначну роль міста в подіях Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр., головні події якої розгорталися західніше. В єдиному листі гетьмана до московського царя Олексія від 27.07.1657 р.

(тут і далі датування подане за старим стилем) щодо конфлікту між конотопськими козаками та боярином Путивльського повіту Никифором Яцином говориться, що цей конфлікт бере початок від обміну за с. Зноб, с. Студзень «под Глуховим», що сталося як мінімум до 1650 р. 30.01.1658 р. Виговський видав універсал глухівському Петропавлівському монастиреві на села Холопки і Баничі з млином на р. Клевень [2]. Лише гетьманат Івана Брюховецького приніс певні зрушення. Вже в Батуринських статтях 1663 р. (стаття 3 і 4) говориться про перебування Брюховецького в Глухові, де йому скаржилися місцеві жителі на безлад у встановлені податків. Говорилось також і про купівлю хліба у Глухові жителями Козельця і Остра. 20.12.1663 р. цей же гетьман видав універсал глухівському сотникові Пилипу Уманцю, яким підтверджував його права, зокрема, на млини на р. Рогізній, 19.02.1664 р. – глухівському козаку Юрію Годуну, який відзначився при обороні Глухова від військ Речі Посполитої (млин Годуна на р. Есмань звільнявся від податків) [3]. Про універсали Брюховецького глухівцю Марку Кимбаровичу нами говорилось у статті про Успенський жіночий монастир. Зазначимо, що військовий підскарбій Роман Ракушка-Романовський видав універсал (15.04.1665 р.) у Глухові Мартину Кисільченкові на збудування млина на р. Білиця. Він же 15.04.1664 р. дав дозвіл заснувати у Глухові цехи котлярів, ковалів, слюсарів та димарників згідно з рішенням глухівського уряду та клопотання глухівського сотника Пилипа Уманця, а глухівський гетьманський намісник Василь Маркович дав 03.07.1665 р. дозвіл мельнику Семену Кузьменку побудувати млин на р. Есмань під с. Землянкою [4]. Це свідчило і про зростання ролі Глухова в роки Руїни, коли чимало українців, рятуючись від війни, переселялися на Лівобережжя. Не випадково новий договір з Московською державою гетьман Дем'ян Многогрішний складав у Глухові (Глухівські статті 1669 р.), під якими підписалися і глухівці: війт Федор «Яковлев» і бурмистр Андрій. У Глухові Многогрішний видав ряд універсалів 09.03.1669 р., причому деякі були дані глухівському Петропавлівському монастиреві на ряд маєтностей, а також згадуваному М. Кимбаровичу та його удові на Успенський монастир. 12.12.1671 р. він же видав універсал, яким стверджував волю глухівського сотника Данила Семеновича Рубана на передачу с. Зазіркий млина нар. Ворголі своєму зятю Михайлу Миклашевському [5]. Про Глухівські статті 1669 р. згадувалося і в Конотопських статтях 1672 р. гетьмана Івана Самойловича, а підписався під ними і глухівський сотник Яків Журахівський (у складі Ніжинського полку). Вже 4 липня того ж року він видав універсал, яким підтверджував вищезгаданий універсал Д. Многогрішного

глухівцю Рубану і його зятю Миклашевському, а 26 вересня – два універсали, якими підтверджував права глухівського Петропавлівського монастиря на ряд маєтностей, «наклонившись ... до прозбы... Инокентия Быковского, игумена...». А під час перебування у Глухові у травні-червні 1684 р. видав універсали отаману бобровників Самсоновичу на вилов бобрів у річках Десні, Судості та ін. та універсал військовому товаришу, глухівцю Якову Дем'яновичу, на слобідку Годунівку при млині на р. Есмань [6]. Ніжинський полковник (колишній глухівський сотник) Пилип Уманець видав у Глухові 03.07.1670 р. дозвіл на продаж власного поля у Сваркові Тимошу Татарину, жителю Сваркова, а 13.11.1673 р. – на звільнення млина в с. Уску Грицька Івановича на рік від податків [7].

Новий гетьман Іван Мазепа під час свого перебування в Глухові видав чи не перший свій «глухівський» універсал (від 01.12.1687 р.) священику Свято-Микільського храму в Глухові Максиму Федоровичу на хутір Хотминівку і млин на р. Есмань. Потім (8 грудня) Мазепа дав дозвіл стародубцю Михайлу Леонтієву на зайняття греблі до «сіл уезду Глуховского»; 25.10.1688 р. (з Глухова) – на звільнення млина в с. Журавка глухівських козаків Юхима Недбая та Леська Федоренка; 04.03.1689 р. (Глухів) – глухівському сотникові Кіндратові Грудяці дозвіл на збудування млина на р. Свесі під с. Гирине; 26.08.1689 р. – Олексію Туранському на маєтності. Йому, вже глухівському сотнику, стверджувалися права на два збудованих ним млина на р. Шостці та Есмані, козаку Глухівської сотні Івану Скирмонту – дозвіл на заснування слобідки на р. Уску (Глухів, 03–05.07.1699; Мазепа був у Глухові також 23–27.07.1689, 23.05. і 09.09.1691, 26.11.1700 рр.). О. Туранському (11.07.1703 р.) надавався універсал на нові маєтності. Це явно пов'язано із вдалим посольством останнього до царя Петра I у червні 1703 р. Слід згадати і його універсал Успенському монастиреві, про який йшлося в іншій нашій статті [8]. У цей же період Мазепа видав універсал Глухову про підтвердження прав на млини, а також Федору Отроценку та Василю Федоровичу на це ж (05 і 07.09. і 03.12.1687 р.). Глухівський сотник Василь Федорович видав згадуваному Кіндрату Грудяці оборонний універсал на озеро біля с. Полошки [10].

За короткого гетьманства Павла Полуботка (1722–1723 р.) Глухів перетворюється у справжню столицю Гетьманщини. Досить сказати, що переважна більшість універсалів талістів (з понад 340 опублікованих) цього гетьмана були написані саме в Глухові. Тому зупинимось лише на тих, які мають відношення до Глухівщини, і то на основних, на наш погляд, і будемо посилатися на номери документів з публікації його універсалів [10]. Так, 04.10.1722 р. Полуботок

доручає розібрати конфлікт за землю в Зазірках та Чорторії між місцевими козаками та сином покійного Михайла Миклашевського – Стефаном (105, 113); 1 листопада задовольняє скаргу глухівського козака Хоми Кузьминича та суходільського війта А. Риленка, який захопив частину його земель (130); 06.03.1723 р. підтверджує права Петропавлівського монастиря на Мутинський перевіз (241). 24.10.1722 р. він зміцнює глухівську пошту для поліпшення зв'язку з полтавським комендантом Чичеріним, поліпшує і постачання фуражу кавалерії, яка стояла в Глухівській сотні (118, 119). 30.10.1722 р. у полкових і сотенних містах і, в першу чергу, в Глухові мали відбутися молебні на честь перемог царських військ на Кавказі (126). Ряд універсалів Полуботка спрямований на поліпшення транспортного сполучення Глухова, через який мав проїжджати турецький посол Капучі-баша (151, 156).

Є й кримінальні справи. 15.10.1722 р. Полуботок дав наказ розшукати втікача з глухівської тюрми київського монаха чи псевдоченця Йосифа (Рувима) (115), кріпака-втікача з Рильського повіту, який разом із сім'єю втік до Гетьманщини (202), а 28.02.1723 р. доручає розглянути скаргу на глухівського козака Мартина Демиденка, який, гуляючи на весіллі, зайшов у двір Терешка Грушенка, жорстоко побив його з матір'ю (233). 19.02.1723 р. він наказує розглянути скаргу священика храму св. Анастасії в Глухові Мойсея, на якого 2 лютого напали під час нічлігу в с. Локотки, побили його батька (Гаврила Бучка) (233). В журналі гетьманської канцелярії 1722–1723 рр. відзначаються прибуття до Глухова різних значних осіб, ревізії державного скарбу, видання указів, написання листів до полковників, конфліктні справи, як от тулиголовського козака Петра Івановича з глухівським сотником Іваном Мануйловичем за млин тощо. Тут же містяться згадки про відомого мемуариста Якова Марковича, літописця Г. Грабянку (343).

Таким чином, гетьманські універсали є цінним джерелом з історії Глухова й Глухівщини гетьманських часів, особливо з кінця XVII ст. Подальші їх публікації, насамперед гетьманів Івана Скоропадського та Данила Апостола, дозволять ліквідувати ряд «білих плям» в історії краю.

Посилання

1. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.–Львів, 2004. – Д. I № 55; Універсали Івана Мазепи. – К.–Львів, 2006. – Д. I № 55; К.–Львів, 2002. – № 67.
2. Документи Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. – К., 1961. – № 474; Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича... – № 22.
3. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – № 179, 209, 211.
4. Там же. – Додатки. – № 6; Універсали Івана Мазепи. – К.–Львів, 2006. – № 1; Додатки. – № 50.
5. Там же. – № 326–331, 389, 406. Див. також № 199, 234,

232 (останній універсал був виданий Брюховецьким під час його перебування у Глухові).

6. Там же. – № 413, 426, 452, 454, 613, 614.

7. Там же. – Додатки № 75–76.

8. Універсали Івана Мазепи. – К.–Львів, 2002. – № 47–49, 91, 128, 289, 290, 372, 67.

9. Там же. – К.–Львів, 2006. – Додатки. – № 58.

10. Універсали Павла Полуботка (1722–1723). – К., 2008. – 719 с.

Мызык Ю.А. Універсали гетманов України як источник по истории Глухова и Глуховщины XVII–XVIII ст.

В статье рассмотрен весь комплекс гетманских универсалов (до И. Скоропадского и частично писем (Б. Хмельницкого), проанализированы сведения в них о Глухове и Глуховщине, определены основные сюжеты. Отмечено, что о Глухове почти не упоминается в универсалах, и лишь во времена И. Брюховецкого их количество быстро возрастает, что было очевидно вызвано переселением людей с Правобережья на Левобережье во времена Руины.

Ключевые слова: Глухов, гетманские универсали, письма, владения

Mytsyk Yu.A. Decrees of the Ukrainian hetman as a source on Hlukhiv's and Hlukhivshchina's histories in XVII–XVIII.

In article it is considered all complex of hetman decrees (to I. Skoropadskiy and some letters of B. Khmelnytskyi), it is analysed data in them on Hlukhiv and Hlukhivshchina, it is defined the main plots. It is noted that Hlukhiv it is almost not mentioned in decrees, and only at the time of I. Briukhovetskyi their quantity quickly increases that was obviously caused by resettlement of people from the Right bank on the Left bank in times of Ruins.

Key words: Hlukhiv, hetman letters, estates.

06.03.2015 р.

УДК 94 (477):-05 І.Золоторенко

С.Ю. Степенькін

СІВЕРСЬКИЙ НАКАЗНИЙ ГЕТЬМАН ІВАН ЗОЛОТАРЕНКО

У статті досліджується біографія наказного гетьмана Сіверського Івана Золотаренка. Вказано, що він народився на Правобережній Україні в місті Корсуні. Однак відомим він став на посаді наказного гетьмана Сіверського. Проаналізовано його діяльність на посадах наказного гетьмана, корсунського та ніжинського полковника.

Ключові слова: Іван Золотаренко, Сіверщина, наказний гетьман, ніжинський полковник.

В історії України дуже важливим періодом була Національно-визвольна війна середини XVII ст., коли була відновлена, здавалося втрачена вже, українська державність. Основна заслуга в цьому належала гетьману Богдану Хмельницькому. Однак, в досягненні перемоги значну роль відігравали його соратники, адже ця війна розкрила військовий талант не тільки Хмельницького, а й